

KRMANN DÁNIEL: KÜLDETÉSEM TÖRTÉNETE

Itinerarium (1708–1809). Ford. Szabó Zsuzsanna. Az utószót Fabiny Tibor, a jegyzeteket Fabiny Tibor és Kiss Gy. Csaba írta. A helységnévmutatót Kiss Gy. Csaba állította össze. A képanyagot válogatta Ladislav Mikulík. Bp., 1984. Európa K. 178 l. 16 t. (Bibliotheca Saeculorum)

A 90 éves latin és 15 éves szlovák nyelvű kiadás után magyarul is megjelent Krmann Dániel (1663–1740) útleírása. A választás, hogy a Bibliotheca Saeculorum sorozat tagjaként és most lásson napvilágot, több szempontból is szerencsés. Egy olyan szövegről van ugyanis szó, amely egyaránt emléke a szlovák és magyar művelődéstörténetnek, s megjelentetése aktuális: a Lutheránus Világösszevetség budapesti nagygyűlésének évében vehették kézbe az evangélikus szuperintendens Krmann útleírását, az utóbbi években örvendően fellendült utazási irodalmi szövegemlék-kiadás programjába illeszthetően. Krmann Dániel Itinerariuma emellett nem egyszerűen útleírás: történeti napló is, hiszen a püspök a magyar evangélikus státus és Rákóczi Ferenc követeként utazott 1708–1709-ben Lengyelország, Poroszország, Litvánia és Oroszország területén. Mindenképpen nyereség tehát a magyar irodalom-, politika- és művelődéstörténet számára a most már magyarul is hozzáférhető szöveg.

Könyvkiadásunk nyomorúsága kényszeríti a szakembereket az öszvér megoldásokra: eltekintve a legkritikább esetektől egy kiadással kell megoldani a népszerűsítő és a szakembereknek szóló szövegkiadást. A sajtó alá rendező (és a recenzens) kerül ezzel kinos helyzetbe. Kevés jegyzetet írhat, s azt a szöveg helyet kell jegyzetelnie a népszerűsítés kedvéért, amelyre a szakközönségnek sokszor nincsen szüksége. A recenzens nehéz helyzete abból adódik, hogy nem tudja, mit hagyott ki a szöveg gondozója, mit kellett kihagynia, vagy éppen mit csonkított a kiadó. Krmann Dániel Itinerariumával is ez a helyzet. Minden bírálat vagy dicséret tehát együttesen illeti a kiadót és a szöveg gondozóit.

A fordító – Szabó Zsuzsanna – munkájával kapcsolatban pusztán elvi kérdések vehetőek fel: mit kell fordítani, mit nem? Egy útleírás magyartásában nem biztos, hogy szerencsés a helyneveket a mai alakra átírni: a szöveg korhűsége szenved ezzel csorbát, s az – egyébként nagyon használható – helységnévmutató válik részben funkciótlanná. A nem latin nyelvű részeket (lengyel, szlovák, orosz, litván) helyesen tolmácsolták a jegyzetekben, de a könyvcímek fordítását is ugyanígy kellett volna megoldani. Például a 87. oldalon Andreas Carolus „Egyházi nevezetességek” című művéről olvashatunk, de a jegyzetek-

ben nem találjuk a mű eredeti címét. Akár magyar nyelvű nyomtatványnak is hihetnénk, s már reklamálhatnánk is „Károlyi András”-t a korabeli magyar szerzőt. Valahol szerepelnie kellene tehát az eredeti címnek (jegyzetben persze a megjelenés adatainak is).

És ezzel át is térhetünk a jegyzetelés módjával kapcsolatos kérdésekre. A jegyzetek száma, szakmai mélysége írójuk felkészültségétől, lelkiismeretességétől, továbbá a kiadó papír-ellátottságától függ. E kötet esetében feltehetően mindkét tényező közrejátszott abban, hogy számos jegyzet elmaradt, s nem következtes az a mód, ahogy ezek elmaradnak. Csak néhány dolgot említenék példaként: az 56. oldalon Krmann említ egy jezsuita-ellenes iratot, amit ők adtak ki, s Hermelin úrnak ajánlották – érdekes hungaricum, a jegyzet elmaradt; nagyon érdekelt volna, hogy mi a 61. oldalon szereplő Salamon galambocskája című istentelen bájolókönyv; a 75. oldalon egy érdekes szöveg hely marad kommentár nélkül: Krmann arról ír, hogy a görög egyházatyákat (fel is sorolja őket) és a Bibliát már lefordították oroszra. Az említett nevek sincsenek feloldva, de ide kívánczik a megjegyzés, hogy jöllehet Krmann állítólag ezt a romni paptól hallotta, mégis bizonyos értelemben toposz a magyar reformátoroknál (már Sylvester is említi); persze a szakemberek annak is örülnének, ha ezeknek a fordításoknak az adatait megtalálhatnák a jegyzetekben; a 85. oldalon Thomas Lansius könyvét említi Krmann, a kötet adataival adós marad a jegyzet; a már említett Andreas Carolusra vonatkozó helyen (87. oldal) Olearius útleírásáról is szó esik, de magyarázatként a szerző néhány életrajzi adatával kell megelégednünk, Andreas Carolusról pedig semmi sincs a jegyzetekben; ugyanígy nem tudjuk meg, hogy Thuanus melyik munkáját ismerte Krmann (104. oldal); a 148. oldalon két egymást követő mondatban szerepel Mikes Mihály és Bethlen János neve, ám a jegyzetben csak az első-ről tudjuk meg, ki volt.

Már említettem, hogy Krmann Itinerariuma több szempontból is fontos szövegemlék: történelmileg, egyháztörténetileg és irodalomtörténetileg. Sajnos az utószó ez utóbbi szempontot fel sem veti. Egyháztörténeti jelentőségét Krmann életrajzában összefoglalásával és küldetésének egyházpolitikai indoklásával jelzi. Ezzel kapcsó-

latban egyetlen megjegyzést: a rózsahegyzi zsinat kapcsán olvashatunk egy rövid jellemzést a pietizmus mibenlétéről (ennél hosszabbra itt valóban nincs hely). Egy kis ellentmondást érzek azonban azon természetesség, amellyel említődik például a „lutheri megigazulástan” magyarázat nélkül s a jegyzetelési mód között, amelyben valóban minden, feltehetően nem közismert dolog megmagyaráztatott. Ezen túlmenően a zsinatnak a pietizmust elmarasztaló határozata itt csupán politikai megfontolások miatt születik meg („a svéd segítség biztosítása érdekében”); jelezve ezzel azt, hogy az egyház teológiai vitái külső szempontok szerint dőlnek el?

Minden bizonnyal igaz ezekkel a megjegyzésekkel kapcsolatban az a válasz, hogy egy szövegkiadás utószavában mindent kifejtteni nem lehet, a felvetődő kérdéseknek csupán tömör jelzése van hely. Ez a tömörség egyébként erénye az utószónak, amely három részből áll, s nagy vonalakban Zsilinszky Mihály (meg sem említett) Krmann monográfiáját követi. Az első részben Krmann Dániel életútjával ismerkedhetünk meg: az 1663-ban született ifjú hazai, boroszlói, lipcei tanulmányok után 1683-ban disputált Wittenbergben Joannes Deutschmann vezetésével (nem szerencsés a modern „benyújtotta disszertációját” kifejezés, mert nem is igaz). Hazatérve több helyen volt iskolai rektor és lelkes erő ellenreformációs légkörben. Egyik gyülekezetének (Miava) fegyveres ellenállási szándéka miatt került a csejtei vár börténébe, ahonnan megszökve Wittenbergben talált menedéket. 1705-ben lett zsolnai lelkes, 1706-ban szuperintendens. 1707-ben megáldotta Rákóczi zászlait, s ez évben volt a rózsahegyzi zsinat is (melynek határozatait az 1715-ös országgyűlés megsemmisítette). Követi utazására 1708–1709-ben került sor. Hazatérte, s a Rákóczi szabadságharc bukása után püspöki és lelkesi tennivalói mellett komoly figyelmet szentelt irodalmi munkásságának is: egyházi szláv Agendát, cseh Bibliát adott ki, s megírta a hazai reformáció történetét (melynek kiadása nagyon kívánatos volna). Felsőszécsényi és hűtlenség koholt vádjával állították bíróság elé 1731-ben, életfogytiglani börtönrre ítélték, s 1740-ben a pozsonyi várban halt meg.

A perről az utószóban olvashatók kapcsán meg kell jegyeznünk, hogy az utóbbi időben több szakíró vél felfedezni „konceptiós per”-t a XVI–XVIII. században. Nyilván van ennek alkotás-

pszichológiai oka, de hogy történelmietlen a kifejezés használata (s értelmetlen) az bizonyos; ám mondjuk erre is: nem szerencsés.

Az utószó komoly hiánya az, hogy Krmann Dániel útleírása úgy áll előttünk, mintha annak sem az európai, sem a hazai útleíró irodalomban nem lenne előzménye. Pontosabban szólva, az utószó nem tér ki erre a kérdésre, pedig Krmann maga is hivatkozik forrásaira: Possevino, Lansius, Olearius, Andreas Carolus, egy térkép (Lengyelországré), ami bizonyosan nem leíró részek nélküli atlasz volt; de a lengyel történelem néhány eseményének, a litván és orosz szokásoknak leírásában feltehetően más források is voltak (a legelterjedtebbek: Cromer, Herbenstein). Nem lehetetlen az sem, hogy Krmann ismerte a Zalánkeményi Kakas István oroszországi és perzsiai követjárását bemutató Georg Tectander művet (RMK III. 1067 és 1079), s ezzel csupán egy olyan magyar utazót említek, aki Szmolenszkiig csaknem ugyanazon az útvonalon haladt mint Krmann és Pohorszky Sámuel.

Lehet persze úgy is felfogni ezt a hallgatást az irodalomtörténeti kérdésekről, mint egy felszólítást az irodalomtörténet íróinak, hogy az immár magyarul is hozzáférhető szöveg ilyen szempontú értékelésére (ha már az elmúlt 90 év alatt nem történt meg) újabb lehetőség adódott.

Az utószó kapcsán még csak annyit: sort kellett volna keríteni a szövegkiadások felsorolása mellett (a szlovák kiadás évszáma egyébként az utószóban hibásan (1967), a szennyoldalon helyesen (1969) szerepel) a Krmannra vonatkozó szakirodalom megadásának, de legalább Zsilinszky monográfiája megemlítésének s egy utalásnak arra, hogy bibliográfiai kézikönyvünkben az utazó püspök külön kiemelt tétel.

Végezetül néhány szó a kötet kiviteléről: szép, olcsó, s ez így együtt nagyon kellemes meglepetés. Igaz az is, hogy ha már jó lehetőség volt a kötetet díszíteni, egy térkép az utazás útvonaláról nagyon hasznos lett volna. A képanyag egyébként Ladislav Mikulík munkáját dicséri. A másik megjegyzésben egy csúnya nyomdahiába mutatnék rá: a 72. oldalon egy sort kétszer szedtek, ezért egy elmaradt.

Összességében azonban elmondhatjuk, hogy egy szép, fontos s jól használható kötettel gazdagodtak a régi magyar művelődéstörténet iránt érdeklődő olvasók, szakemberek.

Monok István